

Családnevek művelődéstörténeti és nyelvészeti tanúságai A 19. század első felében Szatmárnémetiben működő gimnázium és líceum tanulói névanyagának tükrében

Bura László

Előzmények: A Nagyalföld észak-keleti szélén fekvő Szatmárnémeti – az 1715-ben történt egyesüléséig két külön város: Szatmár és Németi – földrajzi helyzeténél fogva mind katonai, mind politikai szempontból jelentős település volt, ezért a városoka és vidékükre egyaránt igényt tartott a Habsburg királyság is és az erdélyi fejedelemség is. Bár átmenetileg többször is gazdát cseréltek, a 17. század második felétől a királysághoz tartoztak.

A reformációt követően Szatmár városi plébániai iskoláját előbb a lutheri, később a kálvini irányzatot követő protestánsok vették át, majd 1610-ben magasabb szintűvé, gimnáziummá alakították. A protestantizmus ellensúlyozására törekvő Pázmány Péter 1636-ben jezsuita kollégiumot alapított Szatmáron, amely aztán 1639-től négyosztályú kisgimnáziumot indított.

A református gimnáziumot a Helytartótanács 1754-ben kétosztályú grammatikai iskolává minősítette át, a jezsuita gimnáziumot a szerzetesrend feloszlatásakor a Pálos-rend vette át, s vezette 1786-ig, magyarországi rendházaik feloszlatásáig. A 18. század utolsó éveiben (1788-tól bizonyosan) a lefokozott református gimnáziumot a kétosztályú grammatikai iskolai keretben (nem hivatalosan) négy osztályosként működtették, 1797-től (ugyanígy, nem hivatalosan) poetikai és retorikai osztályt is indítottak.

A 19. században jelentős előrelépés a szatmári iskolák történetében a Helytartótanács által 1805 januárjában engedélyezett, de gyakorlatilag csak 1807-ben megindult (hatosztályos) Nagyobb Királyi Gimnázium, valamint az 1804-ben létesített, a gimnáziumi tanulmányokra épülő, folytatásukat lehetővé tevő (kétéves tanulmányi időtartamú) Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum. A két önálló oktatási intézmény az 1852. évi Habsburg iskolareformig, a nyolcosztályos gimnáziumok létesítéséig működött.

A gimnázium 1807-1852 közötti diáklétszámát a levéltári források megsemmisülése következtében csak hozzávetőleges pontossággal körvonalazhatjuk. A négy alsó osztályban négyezerhét-száz - ötezer tanulóval számolhatunk [Névsoruk 21 tanévből ismert, ezekből még 9 közbeeső tanév létszáma valószínűsíthető.], a két humanista osztály tanulóit pedig mintegy ezernégyszázra becsülhetjük. Névsoruk 29 tanévből ismert, 913 tanuló nevét őrzi.

A püspöki líceum működése negyvenhét tanévből¹ fennmaradt névsorok huszonnégy tanévből összesen 1991 tanuló nevét őrzi².

Mind a gimnáziumi, mind a püspöki líceumi névsorokat az iskola tanárai készítették. A nevek írása a scriptorra jellemző. A tanuló latinul írt neve mellé feljegyezték életkorát, vallását, identitását, születési helyét (helység, megye), apja (latinul írt) (kereszt) nevét³, foglalkozását és (többnyire) működése helyét.

A tanulói névsorok személy- és helynév anyaga mind a nyelvtudomány, mind a társadalomtudományok számára hasznosítható forrásanyag.

1.) A tanulók születési helye (esetenként az apa működési helye) alapján körvonalazhatjuk a szatmári iskolák vonzáskörét.

2.) A magyar, szláv, német, román nyelvi eredetű névanyag összehasonlítása a népek névadási szokásainak (indítékainak) hasonlóságát tanúsít(hat)ja. (Az indítékok: keresztnévek; tulajdonságok; mesterségek, foglalkozások; helynevek, a származás helyére utaló földrajzi nevek).

3.) Az ősöktől örökölt családnevek (esetenként) a névadás korára (is) utalhatnak, mások (a helynévi, földrajzi névi eredetűek) az ősök származási helyére, következésképp az országon belüli, akár az országhatárokon túlmutató migrációra.

4.) A nevek (és írásuk) nyelvi eredete (általában) az ősök etnikai származását valószínűsíti, de azzal nem mindig azonos.

¹ Vö.: Bura 1999: 183.

² Vö.: Bura 1994:246.

³ A család- és keresztnéveket mindig írásuknak megfelelően, betűhíven közöljük.

A tanulói névsorokban megjelölt identitás - Hungarus, Slavus (itt: 'szlovák'), Ruthenus, Germanus, Valachus, Gallicianus, Transylvanus, Armeanus, Illir⁴ - általában a tanuló (szülei) etnikai származását, nyelvi hovatartozását - magyar, szláv (szlovák), ruszin, német, román; erdélyi (ez lehet magyar, német, román, székely, örmény), jelöli/jelölheti. A Hungarus jelző viszont a 19. század első felében Magyarországon a középkori magyar államiságban és a nemesi nemzet eszméjében gyökerező sajátos identitástudatra is utalhat⁵, ami a térség szláv és román etnikumú görög katolikus értelmiségei körében a vallási unió után terjedt⁶. Ezt tanúsítják a különböző nyelvi eredetű (sokszor azonos) neveket viselők által vállalt különböző/megváltozó identitások, azaz ugyanazoknak a tanulóknak (szülőknek) az évek folyamán megváltoztatott identitás-vállalásai (illetőleg ennek kifejezése/jelölése) is. Ebben a rendi nemzettudatban a nyelvi hovatartozásnak nem volt szerepe⁷.

1) Az iskolák vonzási körzete:

Az iskolák magasabb szintű értelmiségképző szerepét vizsgálva a gimnázium humanista osztályainak (V-VI.), illetőleg a püspöki líceum végzetteinek névanyagát és adatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a humanista osztályok ismert – a korabeli közigazgatási rendszer alapján azonosított – származási helyű diákjainak többsége (380) Szatmár megyében született, de sokan tanultak itt a szomszédos megyékből is: Ugocsából (102), Beregből (45), Máramarosból (28), Szabolcsból (25), Közép-Szolnokból (20), Kövár-vidékről (19), s szép számmal jöttek távolabbi megyékből is: Ungból (27), Abaújból és Zemplénből (18 -18), Biharból és Hevesből (10 -10), Szepesből és a Hajdú-kerületből (9 - 9), Árvából (8). Ezeknél kevesebb (1 - 5) diák tanult a humanista osztályokban Borsod, Doboka, Kraszna, Lipró, Nyitra, Pest, Zala és Zólyom megyéből, a Jászságból és Kézdiszékből.

A püspöki líceum 1375 azonosított születési helyű diákja közül Szatmárnémetiben született 87, (a korabeli) Szatmár megyében 356, Máramaros megyében 247, Ungban 138, Beregben 128, Ugocsában 117, Szabolcsban 68, Zemplénben 53, Árva megyében 19, Abaúj , Bihar és Közép-Szolnok megyében 18 - 18, Kövár-vidéken 28, Pest megyében 12, Galiciában 11 tanuló⁸.

2) A családnevek nyelvi eredete, névadási szokások

A tanulóknak az ősöktől örökölt családnevei nyelvileg különböző - magyar, szláv, német, román, örmény, illir - eredetűek. Nyelvi eredetüket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a névadási szokások az egyes népeknél gyakorlatilag igen hasonlóak. Mindegyik nyelvi rétegben fellelhetők az olyan családnevek, amelyeket (egykori első) viselője valamilyen tulajdonsága (*Barna, Csontos, Görbe, Mosolygó, Nagy, Vörös; Grubics* (<szl. *grobian* 'durva, goromba', *Handzulovits* (<szl. *handzjah* 'nyomott kedélyállapotú', *Rudits* (cseh *rudij* 'vörös' *Telepianovits* (<szl. *Telepeny* 'buta, ostoba'), német: *Gaher* 'sovány, szikár', *Langer* 'hosszú', *Stänker* 'kötekedő (ember)', foglalkozása (*Bodnár, Csizmadia, Halász, Kertész, Lakatos, Serfőző, Szántó, Szűcs*; német: *Bader* 'borbély', *Blechner* 'bádogos', *Brunner* 'kútúr', *Tischler* 'asztalos', *Jager* 'vadász', *Müller* 'molnár', *Schultheis* m. *Soltész* 'községi előjáró, falusi bíró' alapján kaphatott.

A népnévekből alkotott családnevek - ném. *Böhm* 'cseh', *Cseh, Görög, Görögh, Horvath, Lengyel, Magyar, Oláh, Orosz, Román, Tatár, Török, Vallon, (szl.) Zsidovits* (<szl. *žid* 'zsidó') -, illetőleg a népcsoportra utalók - *Frank, (szl.) Frankó* ('frank'), *Rázt, Szász, Székely, Toth* - természetesen a megnevezett (illetleg őse) népi/etnikai származására utalnak.

A fentebbi jelzők/fogalmak családnévvé akkor váltak, amikor a névrendszer két eleművé (családnév és egyéni név) válási folyamata az adott nyelvekben kialakult, megszilárdult⁹. Ebben az időszakban ment végbe a 19. századi tanulók névanyagában előforduló, családnévként szereplő magyar, szláv, német, román köznyelvi szavak családnévvé válása is.

Fogalmi körük szerint csoportosítva őket ezek a nevek eredetileg keresztnévek: *Ágoston, Antal, Bartók, Demeter, Fábián, (Farkas), Fülöp, Gábor, Gál, Gellért, György, Jakab, Kelemen,*

⁴ A 19. században: délszláv (horvátok és szerbek). MÉRTSz 1965: 470.

⁵ Romsics 1998: 58.

⁶ A vallási uniót követően a keleti szertartású lelkészek mentesültek a jobbágyi kötelezettségektől, (sokan) nemesi címet/jogokat kaptak.

⁷ Cholnoky 1996: 23.

⁸ Mind a gimnázium humanista osztályaiban, mind a püspöki líceumban tanulók esetében származási helyüket az egyes megyéken belül helységekre lebontva, részletezve: In: Bura 1999: 119 - 125 és 187 - 190.

⁹ Nagyon sok szláv eredetű név, illetve a legtöbb német eredetű név ezekbe a csoportokba sorolható.

Kristóf, Lázár, Lénárd, Márkus, Márton, Máté, Mátyás, Mike, Sándor, Simon, Tivadar, Zsiga; (ném.) Ernst;

tulajdonságok megnevezései: Balogh, Barna, Csontos, Fehér, Fekete, Foltos, Görbe, Gyenge, Hosszu, Kis, Kövér, Mosolygó, Nagy, Soós, Veress, Vörös; Roth (<ném. rot 'piros, vörös', Nyegre (<rom. negru 'fekete');

mesterségek, foglalkozások nevei: Ács, Béres, Bodnár, Boér, Boros, Csizmadia, Deák, Dobos, Eötvös, Fazikas ['Fazekas'], Halász, Herczeg, Horgász, Huszár, Juhász, Kallós, Kántor, Katona, Kardos, Kerekes, Kertész, Kovács, Lakatos, Lovas, Molnár, Pap, Papp, Pinczés, Pribék, Sajtos, Serfőző, Sipos, Soltész, Szabó, Szakáts, Szántó, Szűcs/Szűts, Talpas, Vajda.; Jáger 'vadász', Keller 'pince' (pinceépítő értelemben), Miller, (<ném. Müller 'molnár'), Tischler 'asztalos'; (szláv) Bukovics (<szl. buk 'tölgyfa'), Dudovits (<sz. dud 'duda'), Kramarovits (<szl. kramár 'boltos, kalmár'), Kozsánovits (<szl. kožený 'bőr'); végül köznevek: Bárány, Ember, Esze, Virág; Mán/Maán (<ném. Mann 'férfi, ember').

A köznyelvi szavakból alkotott családnevekkel a közösség általában a saját etnikumából származókat jelölte meg. A 19. századi tanulói névanyagban azonban sok magyar köznyelvi szó rutén vagy román anyanyelvű/identitású tanuló családneve:

Rutén tanulóé: (1809) *Fazikas*, (1815) *Juhász*, (1816) *Lakatos*, *Molnár*;

Román tanulóé: (1806) *Kardos*, *Papp*, (1807, 1808, 1817) *Kovács*, (1808) *Béres*; *Fábián*, *Kelemen*, *Nemes*, *Pap*, *Rátz*, *Sándor*, (1812) *Deák*, (1815) *Erdöss*, (1817) *Buday*, *Lázár*, (1820) *Molnár*, *Talpas*, (1821) *Kővár*;

Örmény tanulóé: (1822) *Szabó*;

Magyar etnikumút jelöl nyilvánvalóan a **Siculus**: (1819, 1820): Gábor; s legvalószínűbben a **Transylvanus**: (1822) Boros.

A román köznyelvi szóból alkotott családnév (1808, 1809: *Nyegre*) román (Valachus) identitású tanulót jelöl.

A német köznyelvi szó - nem tudjuk eldönteni - esetleg lehet már magyar anyanyelvű tanuló családneve-e, de lehet német anyanyelvű, de a 'Hungarus' nemesi - nemzeti identitást valló tanulóé (családé): (1826, 1833) *Ernst* ('Ernö'), (1829) *Mán*, *Maán* [ném.*Mann* 'férfi, ember'], (1830) *Jáger*, (1833) *Keller*, (1828, 1829) *Mán/Maán*, (1849) *Miller*, (1824-1827) *Roth*, (1828, 1829) *Tischler*.

A 'Hungarus' tudat, azaz nemesi rendi nemzettudat kialakulására, esetleg a család nyelvi asszimilációjára is utal viszont az, hogy a magyar köznyelvi szóból alkotott családnévet viselő, a század első két évtizedében magukat románnak valló tanulók (illetőleg családok¹⁰) - *Buday*, *Nemes*, *Papp*, *Talpas* - a harmincas - negyvenes években a 'natio' rovatban identitásukat 'Hungarus'-ra változtatták.

Ugyanezt a jelenséget/folyamatot valószínűsíthetik szláv nyelvi eredetű nevek is: 1820-ban a *Stvertezki*, *Polyanszki*, *Volenszki* családnévű tanulók rutén identitásúak, 1821-ben nevüket már y-nal írják (*Stvertezky*, *Polyanszky*, *Volenszky*), s „natio”-juk már 'Hungarus'. A folyamatot példázza az *Illasevits* családnév is, amelynek viselői között 1823-ban egyaránt találunk Ruthenus és Hungarus natio-jút is.

Az eltérő identitás olykor a név írásában is érzékelhető: (1822) *Koflanovits* (Ruthenus), *Koflanovics* (Hungarus); később azonban (1829) már a *Koflanovits* is 'Hungarus'-sá lesz.

A jelenséget német nevek is példázzák: (1820) *Leitner*, *Rezler* (Germanus), (1921) *Leitner* (Hungarus), hasonlóképpen később *Rezler* (Hungarus).

A két elemű tulajdonnevek kialakulása időszakából származhatnak azok a családnevek is, amelyek olyan egyelemű (kereszt)nevet viselő személyre utalnak, akinek a neve aztán (a -fi névformáns hozzáadásával) a nevet viselő fiainak családnévévé vált: *Dezsőffy*, *Gergelyffy*, *Lászlóffy*, *Mártonffy*, *Péterfy*, a szláv nyelvekben ugyanígy keletkeztek az -ics/-vics, -evics/-ovics névformánssal képzett családnevek: *Alexievics*, *Andruchovits/Andrukovits*, *Danilovits*, *Demianovits*, *Illyasevits*, *Jandrisich*, *Jankovics*, *Markovits*, *Martlovits*, *Maruzanics*, *Misovics~Misovits*, *Mitrovits*, *Mihálovics~Mihálovits*, *Todorovits*, *Zenovits*.

A 19. század első felében használatos családnevek közül az érintett nyelvek nyelvtörténete és a nyelvi kapcsolatok szempontjából is figyelemre méltónak kell tekintenünk a helynévi, földrajzi

¹⁰ Nemes családok, illetőleg görög katolikus papi családok.

névi eredetű családneveket, ezekből ugyanis következtetéseket vonhatunk le a neveket ma viselők őseinek származási helyére, ebből eredően az országon belüli, akár az országhatárokon túlmutató migrációs folyamatokra.

A családnevek között ilyenek a tájegységekre, közigazgatási egységekre utaló helynevek, amelyek valószerűsítik, hogy a nevet viselő személy (illetőleg valamelyik őse) melyik vagy milyen vidéken élt, honnét költözött későbbi lakóhelyére.

Közigazgatási egységekre, megyékre utaló a magyar nyelvi eredetű *Árvay, Baranyai, Beszterczey, Fogarassi/Fogarassy, Krasznai, Liptay 'Liptói', Soprony, Szepessi, Szilágyi*, a szláv *Haleskovits ~ Heleskovits 'halicsi'*; földrajzi tájegysége: *Erdély, Györgyényi*; a német *Hesse 'hesseni (ember), talán a Reiner (< ném. Rhein 'Rajna' ?), a Rottensteiner (<a Rott folyónévből?), Szandeczky* (Galícia, Sandecensi körzet).

A táj jellegére utal a szl. *Duliskov 'völgyi', Horatsek 'hegyi', Hornyák 'hegyvidéki, felvidéki'*.

A névanyagban nagyon sok az olyan családnév, amelynek alapja helynév.

A magyar névanyagban ilyenek az **-i** (betűjele sokszor: **y**, olykor **ÿ**) helynévképzővel (névformánssal) képzett családnevek:

Abonyi, Almásy, Andrásy, Asztalóczy, Azary, Bagosi, Bánóczy, Batskádý, Batskay, Betsky, Bilkei, Boksay, Bonyi/Bónyi, Bosky, Böszörményi, Buday, Csabay, Csabáli/Csobali/Csobaly/Csobai/Csobay/Csobalyi, Csiki, Csinálosy, Csopey, Dobszay/Dobszay, Dolinay, Dombrády, Egri, Endrédi, Eöry, Fázsi/Fázsý, Gadácsy, Gosztonyi, Grigasi, Györgyényi, Győri, Haraszty, Haluskay, Holozsnai, Huszty/Husztý, Ilosvai, Jablonkay, Jarmy, Jekei, Kállay, Királyi, Kökényesdi, Körmöndi, Kőszegi, Kővári, Kreskay, Kucsay, Lipcsei/Liptsey, Madarászi/Madarászý, Maholányi, Mali, Margitay, Mihályi, Mitrósy, Mitskey, Morvai, Munkátsy, Nyulasi, Opray, Ornitzay, Óváry, Péchi/Péchy, Perényi, Petrovai, Petzeli, Pokorný, Polány, Polyánkay, Rádi, Radványi, Ráthonyi, Ruttkay/Vrutky, Seregélyi, Seregi/Sereghi, Simonyi, Somlyai, Surányi, Szalay, Szaplanczay, Szerdahelyi, Szilágyi, Szily, Szántay, Szentkutay, Szeremi, Szomolnoki, Szőgyényi, Táby, Teleky, Ternyei, Ujhelyi, Unghváry, Váczy, Vásárhelyi, Vászony, Veresmartý, Vetésy, Vitkay, Zádory, Zanathy, Zombor.

A szláv nyelvekben (lengyel, ruszin/rutén) ilyenek a **-szki, szky, -ovszký, ský** képzős nevek:

Balotyánszky, Batsinszky, Borsiczky/Borsitzky, Bukovinszky, Csizinszky, Drosinszky, Dudinszki/Dudinszky, Francovszky, Freidmanszky, Fridmanszky, Ghivulszky, Gribovszky, Haslinszky, Hazslinszky, Jávorszky, Kálinszky, Katsanovszky, Kazimirszky, Ketsovszky, Kirsalószky, Kohánszky, Krinszky, Krisalószky, Kursinszky, Ladisinszky; Langvarszky, Lászky, Lengvarszky, Maksinszky, Marsovszky, Misinszky, Mizsalovszky, Polyánszki/Polyánszky, Praznovszky, Rajovszky, Rejkovszky, Ribszky, Schiralszky, Senkovszky, Simonszki/Simonszky, Stephanovszky, Szemjanszky, Szmolenszky, Szozánszky, Tarnovszky, Teleszky, Tuchovszky, Valkovszky Valkovszky, Vargovszky, Vekolonszky, Vengnitzky, Volenszki/Volenszky/Wolenszky, Volkovszky.

Ugyanílyenek a szláv **-cki, (- cky)** névformánssal képzettek:

Barsiczky, Beniczky, Czibenczky, Dumnitzky, Gonzetzki, Ilnitzky, Kamenitzky, Levitzky, Linczky, Lipeczky, Medvetczky/Medvetzki/Medvetzky, Nehrebetzky, Nevitzky, Pásztornitzky, Revitzky, Rosztoczki/Rosztotzky, Stiretzky, Strometzky, Stvertetzki, Szandetzky, Sztanatzky, Zlotzki/Zlotzky.

Az **-er** névformánssal képzett német nyelvi eredetű családnevek közül adatainkból talán ebbe a kategóriába sorolhatók (a Deutsches Namenlexikon adatai alapján) a *Hemtnér, Lachner, Lechner, Paier, Rajmer, Reiner, Riesenberger, Rottensteiner* családnevek.

3). A névadás kora, az ősök származási helye

A magyar nyelvi eredetű helynevek tanúsága szerint a nevet viselők ősei többségükben Szatmárban és a szomszédos megyékben - Bereg, Ugocsa, Máramaros, Kővár-vidék, Szabolcs, Szolnok-Doboka megyében laktak -, illetőleg az ország (a királyság) északkeleti-megyéiben, - Sáros, Ung, Zemplén, Borsod, Abaúj-Torna -, gyakorlatilag az egykori török megszállást elkerült vidékeken.

A szláv **-szki,- szky, -cki, cky** névformánssal képzett nevek részben magyar nyelvi eredetű helynevekhez kapcsolódnak, részben szláv (ruszinul, szlovákul, lengyelül megnevezett)

helynevekhez. Ezek a nevek jelzik, hogy a nevet a 19. században viselő tanulók ősei milyen (magyarok és/vagy ruszinok, szlovákok lakta) helységekhez kötődtek, következésképp jelzik a családok migrációjának irányát. Ugyanakkor a tekintélyes számú, Kárpát-medencei helynévből lengyel névformánssal képzett név azt is jelzi, hogy eredetileg a családok ősei feltehetően lengyel identitásúak voltak, akik valamikor az északkeleti régióval szomszédos lengyel területekről érkeztek az adott vidékre.

A névanyagban a Felvidék északi megyéiből a következő települések szerepelnek: Liptó megyéből: Benic, Bukovina, Kamenec; Nyitra megyéből: Ribek, Simon, Stoerna, Smolinske (Szmolenszk), Sztaná, Zlava, Zloch; Sáros megyéből: Gribó, Hazslin, Kácsány, Kecsköz, Ladna, Lászka, Medvedze, Tarnó, Vargony; Zemplén megyéből: (Kis)valkó, Kohány, Mákos, Polyán, Véke; Trencsén megye: Praznó (Paraznó), Techina (Tohány), Ung megyéből: Neviczke. Bizonytalan vonatkozása a *Hrabovszki* név¹¹.

A 18. századi Szatmár megyei sváb telepések falvaiból a 19. század első felében kevesen tanultak a két iskolában¹². A valószínűsíthetően németországi helynévi eredetű családnevet¹³ viselők szülei, ősei nem Szatmár vidékén éltek, ők azokból a térségekből származ(hat)nak, ahová őseik akár a 13 - 15. században is érkezhettek.

4) Nyelvi eredet és identitás

A 19. század első felében anyakönyvezett névanyag feljegyzői különböző műveltségű, iskolázottságú személyek voltak. Erről tanúskodik és ennek függvénye a nevek írásmódja. Észrevehető, hogy melyik nevet írta németes, latinos, magyaros műveltségű scriptor, hallás vagy bemondás után.

A tanulóra vonatkozó adatok egyik rovata a „natio”, vagyis a néphez, nemzethez tartozás volt: Armenius, Gallicianus, Germanus, Hungarus, Rutenus, Slavus, Transylvanus, Valachus, stb. Ezt minden bizonnyal a szülők közlése, nyilatkozata alapján jegyezték be. Ezek a fogalmak a 19. század első felében utaltak ugyan az etnikai származásra, s valószínűleg az anyanyelvre is, tartalmukban azonban nem fedték a mai nemzet fogalmát, illetőleg a nemzeti hovatartozást. Így a 'Hungarus' jelző sem jelentett feltétlenül magyart, azaz magyar identitású, magyarul beszélő személyt.

A középkori magyar társadalomban a nemesi rendhez tartozás alapján etnikai származásától függetlenül „Hungarus”-nak tekintettek minden nemest, aki a történelmi Magyarország területén élt. Ennek következményeként alakult ki a nemesi nemzethez¹⁴ tartozás sajátos tudata.

Számos esetben el kell különítenünk tehát az anyanyelv és a nemzeti hovatartozás kérdését. Az idegen nyelvi eredetű családnevet viselő 'Hungarusok' között bizonyosan voltak rutén/ruszin, szlovák esetleg lengyel, román anyanyelvűek (egyben etnikumúak is), ahogy a magyar nyelvi eredetű családnevet viselők között sokan 'Ruthenus', 'Slavus', 'Valachus' etnikai identitásúak.

A felső-magyarországi nemesi és értelmiségi fiatalok egy része ugyanakkor valószínűleg két- vagy többnyelvű volt, ugyanis sokan közülük - etnikai származásuktól függetlenül - megtanultak németül, magyarul és/vagy szlovákul, ruszinul is.

A különböző nyelvi eredetű nevet viselő tanulók (illetőleg szüleik) vállalt identitása alapján megállapíthatjuk, hogy a családnév nyelvi eredete nem tekinthető a nevet viselő identitása bizonyítékának. A nyelvi eredete szerint bármelyik vizsgált nyelvhez -szláv (rutén~ruszin, lengyel, szlovák, illír), román, magyar, német, örmény - tartozó név, illetőleg az adott nyelv képzője, névformánssal képzett nevet viselő személy a 19. század első felében gyakorlatilag bármelyik etnikumhoz tartozhat.

Tanúsítják ezt az anyakönyv 'natio' rovatába a nevet viselők (illetőleg szüleik) közlése alapján bejegyzett adatok:

A szláv nyelvi eredetű nevet, illetőleg a szláv névformánssal alkotott név viselői közül:

- az **-ics/-vics** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

¹¹ Vonatkozhat a Hrabové, Hrabovce, Hrabovo helynévre (Tehát lehet Nógrád, Sáros, Zemplén megyei).

¹² Mezőpetri, Szaniszló, Színfalu 1-1, Krasznabélték, Csanálos. Csomaköz, Erdőd, Kaplony, Nagymadarász, Krasznasándorfalu 2-2, Királydaróc, Szakas, Töketeres 3-3.

¹³ Nyelvi elemzésük a germanisztika feladata.

¹⁴ A nemességhez tartozás társadalmi felemelkedést (jogokat és gazdasági előnyöket) jelentett. Az egyén számára a társadalmi osztályhoz való tartozás volt a meghatározó, nem az etnikai származás.

Ruténnek vallja magát: (1806)¹⁵ *Duliskovits, Koflánovits, Lyáchovíts, Mihalkovits, Mitrovits, Popvits*; (1808) *Iszájovics, Kosztevics, Kotzákovits*; (1809) *Kosztevits*; (1820) *Stetzovits*, (1822) *Koflánovits*, (1823) *Illasevits ~ Illyasevits*;

Valachusnak vallja magát: 1809: *Baburnits*;

Hungarusnak vallja magát: (1806) *Fundanits*; (1808) *Bukovics, Rudics*; (1809) *Bukovits, Danilovits, Fundvánits, Rudits*, (1821) *Banovits, Illyasevits*, (1822) *Koflanovics, Maruczanics*, (1823) *Belovits, Illasevits, Mihálits, Popovits*, (1824) *Bellovits, Illyasevits, Mihálits, Musztjánovits ~ Musztjánovits, Popovits*, (1825) *Misovits*, (1827) *Misovics*, (1828) *Missovits*, (1829) *Babits, Hatalovits, Illyasevits, Jatzkovits, Koflanovits, Kontratovits, Miskovits, Popovits, Raikovits, Zsidovits*, (1831) *Popovits*, (1839) *Petrovits*, 1843: *Mihalovich*;

- a **-szki, szky** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Ruténnek vallja magát: (1806) *Krinszky*; (1808) *Kálinszky, Simonszky*; (1815) *Ladisinszky*; (1820) *Polyánszki, Volenszki*;

Lengyelnek vallja magát: (1815) *Tuchovszky*, (1826) *Dusinszky*;

Hungarusnak vallja magát: (1806) *Marsovszky*; (1808) *Dudinszky, Francovszky*, (1809) *Dudinszki*, (1819) *Polyánszky*, (1820) *Szozánszky*, (1821) *Dudinszky, Polyánszky, Volenszki~Wolenszky*, (1822) *Fridmanszky*, (1829) *Bukovinszky, Langvarszky, Mizsalovszky, Sinkovszky, Valkovszky, Vargovszky*, (1831) *Maksinszky, Valkovszky*, (1832) *Valkovszky*, (1834) *Kursinszky, Volkovszky*, (1839) *Kazimírszky, Kírsalószky, Krisalószky*, (1843) *Hazslinszky, Kohánszky, Lánszky, Schirulsky*;

- a **-cki, -cky** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Ruténnek vallja magát: (1806) *Stiretzky, Strometzky*, (1808) *Medvetzky*; (1820) *Stvertetzki, Zlotzki*, (1822, 1823) *Dumnitzki*;

Lengyelnek vallja magát: 1814, 1816: *Sztanatzky*;

Hungarusnak vallja magát: (1820) *Gonzetzki*, (1821) *Stverteczky*, (1822, 1824) *Czibenczky*, (1829) *Ilnitzky, Zlotzky*, (1843) *Kamenitzky, Pásztorniczky, Sztanatzky*;

- az **-ák** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Szlávnak [szlovák?] vallja magát: (1809) *Sperlák, Stahulyak*;

Hungarusnak vallja magát: (1806) *Hanák*, (1809) *Sperlák*, (1815) *Firtzak*, (1818, 1825) *Novák*, (1829) *Novanyák, Porhontsák, Szoóták*, (1829) *Szirtsak*, (1833) *Szirtsák*, (1834) *Szemák*, (1838) *Szoóták*, (1843) *Firczák, Firtzák, Novák, Szerbák*;

- az **-ik** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Illírnek (délszláv!)vallja magát: (1820) *Jandrasik*;

Hungarusnak vallja magát: (1808) *Bobik, Haulik*, 1819: *Havlik*, (1820) *Jassik*, (1829) *Hudik*;

- az **-ek** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül

Hungarusnak vallja magát: (1806) *Csernek*, 1817: *Csernek, Furdek*, (1818, 1819) *Mratsek*, (1820) *Mratsek*, (1822) *Majertsek*, (1823, 1824), *Bozsek*, (1829) *Szlovácsek*, (1831, 1832) *Szlovatsek*;

az **-ec** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Ruténnek vallja magát: (1809) *Magdinetz*, (1815) *Romanecz*;

- a **-ka** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Valachusnak vallja magát: (1809) *Roska*, (1812) *Mihálka*;

Hungarusnak vallja magát: (1808, 1809) *Paska*, (1815) *Kotska, Pridevka*, 1818: *Irodenka*, (1820) *Pascha, Zsuska*; (1822, 1824, 1828) *Pascha*, (1827) *Dunka*, (1829) *Gyarolinka, Maruska*, (1830) *Hanuska*, (1833, 1834) *Todorka*;

Transylvanus: 1821: *Zsurka*;

- a **-la** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Ruténnek vallja magát: (1812): *Matzola*;

- a **-na** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Hungarusnak vallja magát: (1829) *Brana*;

- az **-ár** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül

Hungarusnak vallja magát: (1820) *Blanár*, (1829) *Hrabár*;

- az **-uk** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül

---

¹⁵ A zárójelbe tett évszám minden esetben a név anyakönyvi előfordulása évét jelenti.

Ruténnek vallja magát: (1817, 1818, 1820): Andruk;

- az **-a** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül

Ruténnek vallja magát: (1808) *Severa*, (1820) *Hutza*, (1843) *Severa*;

Szlávnak vallja magát: (1809) *Zahora*;

Hungarusnak vallja magát: (1821) *Tomucza*, (1823), *Legeza*, *Zyma*, (1824) *Legeza*, (1831) *Zima*, (1829, 1834) *Hagara*, (1833) *Gyoroknika*;

- az **-us** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Ruténnek vallja magát: (1815, 1819) *Klempus*;

Örménynek vallja magát: (1829) *Bánkus*, (1831): *Bankus* ~ *Bánkus*, (1833) *Bánkos*.

Valachusnak [románnak] vallja magát: (1808, 1820) *Drágus*, (1814) *Brindus*;

Hungarusnak vallja magát: (1806) *Ángyus*, (1814) *Drágus*, *Márkus*, (1829) *Drágus*, (1843) *Brindus*;

- az **-kó** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Ruténnek vallja magát: (1806) *Deskó*, (1809) *Mesko*;

Hungarusnak vallja magát: (1820) *Schramkó*, (1825) *Raskó*, (1825, 1827, 1832) *Anderkó*, (1829) *Simkó*, (1830) *Sinkó*;

- az **-ó** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül

Hungarusnak vallja magát: (1829) *Faliznyó*, *Kroó*, *Kotro*, (1830) *Gorzó*, (1832) *Kotró*, (1829, 1830, 1831, 1832, 1834, 1835) *Faliznyo*, (1833) *Faliznyó*.

Egyaránt lehet szláv és/vagy román névformáns:

- az **-án** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül:

Valachusnak [románnak] vallja magát: (1812) *Hajdutsán*, (1806) *Marián*, (1814) *Sorbán*, (1820, 1823) *Árgelán*, *Buttyán*, *Laurán*.

Ruténnek vallja magát: (1806) *Stéfán*.

Hungarusnak vallja magát: (1806) *Dragán*, (1819) *Buttyán*, (1820) *Dragán*, (1821) *Drágán*, (1825) *Prodán*, (1829) *Fábián*, *Krizsán*, *Popdán*, *Prodán*, (1832) *Laurán*, (1833) *Laurán*, (1838) *Brátán*.

Transylvanusnak: (1819) *Buttyán*.

örmény névformánssal képzett név:

- az **-uj** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül

Hungarusnak vallja magát: (1820) *Paskuly*, (1821) *Páskuly*.

Német névformánssal képzett nevek:

- az **-er** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül

Németnek vallja magát: (1820) *Leitner*, *Rezler*.

Hungarusnak vallja magát: (1806) *Forstenheizler*, *Meltzer*, *Prugberger*, (1808) *Faulvetter*, (1809) *Rottensteiner*, *Sájner*, (1810) *Günther*, (1817) *Lajtner*, (1819, 1821) *Laitner*, (1820) *Zeller*, (1822, 1824) *Melczer*, (1824) *Ruttner*, *Seifer*, (1825) *Bader~Baader*, *Freüdhoffer*, *Ruttner*, (1827) *Leitner*, (1828) *Tischler*, (1829) *Brielmajer*, *Fraidhoffer*, *Gaidler*, *Hungréder*, *Lachner*, *Langer*, *Lechner*, *Paier*, *Satettner*, *Tischler*, *Vengler*, *Zeller*, (1831) *Rezler*, (1832) *Stockinger*, (1833) *Mozer*, (1834) *Dragoner*, (1838) *Pichter*, *Stochinger*, *Toppentzer*, (1839) *Toppertner*.

Transilvanusnak vallja magát: (1829) *Zeller*.

- az **-el** képzővel képzett családnevet viselő tanulók közül

Németnek vallja magát: (1820) *Hampel*;

Hungarusnak vallja magát: (1806) *Rumpel*, (1829, 1830) *Harkel*, (1806, 1807) *Laketel*.

Magyar névformánssal képzett nevek:

- az **-i** képzővel alkotott nevet viselő tanulók közül:

Hungarusnak vallja magát: (1824) *Sztankóczi*, 1843: *Buday*, *Dobszay*, *Opray*, *Ráthonyi*, *Sopronyi*, *Surányi*;

Ruténnek vallja magát: (1806, 1807) *Asztalóczy*, *Fogarassy*, *Gadáczy*, (1808) *Mitrósy*, *Sereghi*, (1809) *Zombory*, (1815) *Simonyi*, (1821) *Seregélyi*, (1822) *Seregi*, (1823) *Sereghy*;

Valachusnak (románnak) vallja magát: (1806, 1808, 1809, 1815, 1816) *Buday*, (1807) *Madarászi*, *Mihályi*, (1815) *Csobay*, (1817) *Bónyi*, (1822) *Kővári*.

Könyvészet

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára III. 1965. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest.

Bura László 1994. *Szatmári diákok 1610- 1952*. Szeged. Fontes Rerum Scholasticarum, V.

Bura László 1999. *Iskolavárosunk Szatmárnémeti*. Státus Könyvkiadó.

Cholnoky Győző 1996. *Állam és nemzet - Uralkodó nemzet és nemzetpolitikai eszmék Magyarországon 1920-1941*. Budapest.

Romsics Ignác 1998. *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és a 20. században*. Budapest.

Mărturiile culturale și lingvistice ale numelor de familie

Rezumat

După ce orașul Satu Mare a devenit sediul eparhiei romano-catolice înființată în anul 1804, Consiliul Guvernator a consimțit la înființarea Gimnaziului Regal Major, precum și a Liceului Episcopal, care a admis elevii absolvenți de gimnaziu, și a avut o durată de studii de doi ani. Cele două instituții de învățământ au funcționat independent până la reforma de învățământ habsburgic din anul 1852, până la introducerea învățământului mediu de opt clase.

Datorită distrugerii arhivelor vechi în urma celui de al doilea război mondial, numărul de elevi ai gimnaziului cunoscute sunt de 30, iar ale liceului episcopal de 24 de ani școlari.

Elevii cunoscuți, într-un număr de aproape de trei mii, au fost trecuți pe liste de profesorii gimnaziului, respectiv ai liceului. Numele elevilor au fost trecute potrivit ortografiei scriptorului. Pe lângă numele elevului (scris în limba latină) întotdeauna s-a trecut vârsta, religia, identitatea, locul de naștere (localitatea, județul), prenumele tatălui (de asemenea în limba latină). În studiul nostru, numele de familie al elevilor sunt trecute în mod fidel, literă cu literă.

Numele de persoane și numele localităților care apar pe listele de elevi formează un material care poate fi valorificat atât de lingvistică, cât și de științe sociale. Conform locului de naștere al elevilor (ocazional conform localității unde funcționează tatăl lor) putem contura sfera geografică din care se trag elevii. Comparația lingvistică a numelor de origine maghiară, română, slavă, germană, poate să ateste analogiile, congruențele ale obiceiurilor de denumire ale popoarelor. În unele cazuri numele de familie (de origine geografică) moștenite de strămoși pot semnală locul de proveniență al strămoșilor, prin urmare poate indica migrațiunea lor. Originea lingvistică și scrisul numelor, precum și semnalarea apartenenței la un mediu lingvistic, face plauzibil, în general, legăturile etnice ale strămoșilor, însă nu întotdeauna sunt identice cu ea. În urma prezentării materialului onomastic, studiul analizează problemele mai sus semnalate, iar în sintetizarea celor arătate stabilește care sunt mărturiile lor culturale și lingvistice.